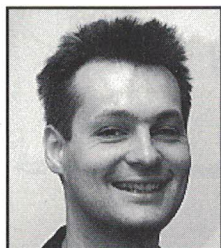

Jarle Eknes

▲ Jarle Eknes er spesialpsykolog ved Avdeling for voksenhabilitering, Ullevål sykehus.

Atferdsproblematikk og språkopplæring

Når elever slår seg selv eller andre, river ned og ødelegger ting eller på annen måte fremviser sinne og frustrasjon, er ikke alltid det mest hensiktsmessige å sette inn direkte tiltak mot selve problematferden. Som oftest er det mer hensiktsmessig å jobbe indirekte med problemet. I det følgende presenteres en kasus hvor indirekte arbeid gjennom blant annet språkopplæring fører til fullstendig opphør av den skisserte problematferden.

Bestillingen til Habiliteringsteamet¹ er veiledning i forhold til aggressivitet hos elev med omfattende utviklingsforstyrrelser. Eleven har fremvist mistrivsel og sinne de siste månedene, hvor noe av dette kommer direkte til uttrykk gjennom slag. Hun er 10 år gammel og er integrert i vanlig skole. Lærer og spesialpedagog som til nå har arbeidet med henne, har faglig styrke på tegnspråk. Eleven behersker ca. 300 håndtegn, men bruker ikke vokalspråk blir vi fortalt. Det hersker en amper stemning mellom sentrale personer blant lærekreftene/administrasjon og foreldrene. Læreren som har hovedansvaret for eleven er utbrent og skal slutte i stillingen.

¹ Artikkelen beskriver tiltak/veiledning i mitt tidligere arbeidsforhold ved Habiliteringsteamet i Buskerud.

Foreldrene uttrykker ønske om at hun skal lære å snakke litt mer (vokalt), men dette avvises av skolen. De har prøvd å lære henne dette i et år, og eneste resultat er at hun blir sint hver gang de prøver på denne treningen. I en logopedrapport de forholder seg til, slås det fast at eleven ikke har evner til å lære vokal-språk. All språkopplæring må dreie seg om opplæring i håndtegn, er konklusjonen i rapporten.

OBSERVASJON

Neste skritt fra min side blir en 2-timers observasjon i klassen. Jeg ser at hun snakker lite, men at hun behersker en rekke lyder. Noen få ord uttrykker hun også med stor tydelighet. Det virker uforståelig for meg at hun ikke skal ha evner til å utvikle vokal-språket videre, og jeg ber om lov til å prøve ut hennes læreevne i forhold til vokal-språk systematisk. Skolens ledelse og avtroppende lærere er meget skeptiske, men foreldrene ønsker dette. Den nye læreren som skal begynne å jobbe med eleven, er også interessert i å være med på utprøvingen.

Jeg ber om at foreldre og skole lister opp lyder hun behersker, samt liste opp ord de tror hun kan ha forutsetninger for å lære. Dette skal være ord hun ikke mestrer helt i dag, men kanskje kan mestre «i morgen». Det skal være ord som vil være artige og/eller nyttige for henne å bruke i hverdagslivet. Med dette mener jeg at hun etter å ha særtrent ordene på skolen, skal oppleve at hun oppnår noe positivt også i hjemme-situasjonen ved å bruke ordene aktivt.

FORELDREMEDVIRKNING

Jeg understreker også viktigheten av at flere lærere deler på en-til-en undervisningen for å motvirke frustrasjon, redusere kjedsommelighet for

elev og lærer, skape et fagmiljø hvor det er mulig å dele både frustrasjoner og gleder, samt evaluere og bringe de pedagogiske tiltakene videre. På grunn av den vanskelige samarbeidssituasjonen mellom skole og foreldre understreker jeg at det pedagogiske opplegget må utarbeides sammen med foreldrene, slik at det blir mest mulig enighet om både mål og virkemidler. Videre understreker jeg at det til tider må oppleves som vanskelig å være foreldre eller lærere for eleven, og at et viktig hjelpemiddel for å redusere eller dempe opplevelsen av frustrasjon m.m. vil være å gi hverandre gjensidig anerkjennelse for den innsatsen den andre part gjør og har gjort. Ros og anerkjennelse øker trivsel og pågangsmot. Alt dette formidler jeg både muntlig og skriftlig.

KUN TO ORD

Ordene som blir valgt ut sammen med foreldre og hoved-lærer er *ball* og *mål*. Dette fordi hun har noen av lydene «inne» allerede, og fordi hun driver mye med ballspill. Hun leker mye med ball, og det blir mange mål! Logoped og inspektør er fremdeles meget skeptisk, og sistnevnte hevder at slik opplæring basert på atferdsanalytiske prinsipper er imot grunnskoleloven! De sier rett ut at de tror jeg er på feil spor og at vi utelukkende bør konsentrere oss om direkte tiltak på slag/aggresjon. Jeg får likevel tillatelse til å fortsette, under betingelse av at effekt dokumenteres.

Mine hypoteser er:

- 1) Eleven slår og blir sint fordi hun ikke klarer å uttrykke seg godt nok.
- 2) Metodene som har vært forsøkt i ett år for å lære henne vokal-språk har ikke vært gode nok. Man har stilt for store krav, og ikke vært sensitiv nok for elevens problemer og frustrasjon. Metodene har ført til frustrasjon og utagering heller enn mestring, samt et generelt dårlig forhold til skole og lærer.

Til og begynne med trener jeg sammen med eleven, mens lærer og inspektør observerer. Materielle forsterkere benyttes ikke, ettersom ros i seg selv er svært effektivt for denne eleven. Jeg trener kun på to ord, har korte økter og

små krav for mestring. Når hun anstrenger seg litt ekstra, og får litt bedre bruk av eller uttale av ordene, får hun masse og variert ros og anerkjennelse for dette. Kravene blir hele tiden satt slik at eleven først og fremst opplever mestring. Eleven gleder seg over treningen, og inspektøren godkjenner videre arbeid med denne typen metoder.

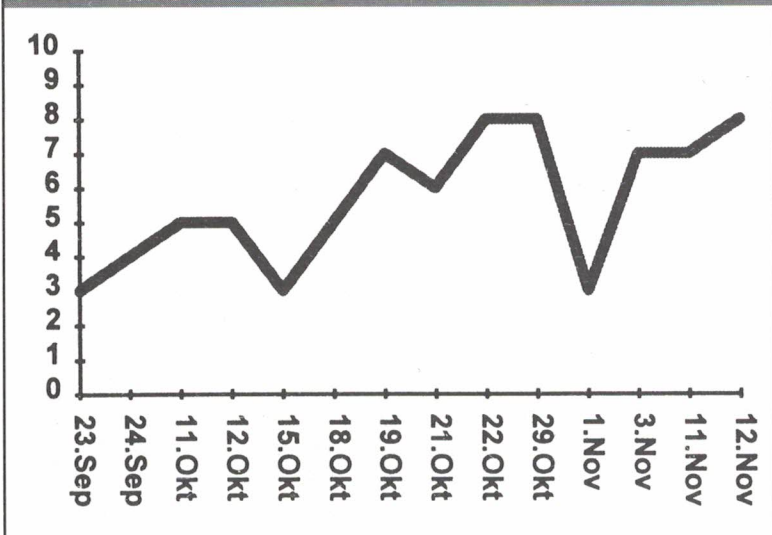
Treningen registreres på følgende skjema:

ord	tegn + tale	tale	tegn	m/ hjelp	kommentar
<i>Ball</i>					
<i>Mål</i>					
<i>Ball</i>					
<i>Ball</i>					
<i>Mål</i>					
<i>Ball</i>					
<i>Mål</i>					
<i>Mål</i>					
<i>Ball</i>					
<i>Mål</i>					
<i>Ball</i>					

Det er 10 registreringer, slik at det blir enkelt å regne ut prosentvis mestring. Ordnes rekkefølge er skrevet ned på forhånd, og skal varieres så ofte at eleven aldri kan predikere rekkefølgen. Målet er at eleven skal bruke tegn og tale samtidig, men vi skal også registrere annen mestring. Dersom eleven umiddelbart bruker tegn og tale, krysses det av i rubrikken tegn + tale. Dette er det høyeste mestringsnivået. Sier eleven ordet uten å bruke tegnet, krysses det av for dette i rubrikken tale. Rubrikken tegn brukes dersom hun bare bruker tegn, og ikke tale. Dersom hun verken klarer tegn eller tale uten hjelp, krysser vi av for dette i rubrikken m/hjelp. Vi bruker et tegnøkonomisystem for å markere mestring og motivere henne til videre innsats.

Eksempel: Vi sier «si *BALL*». Eleven viser umiddelbart tegnet for ball, men bruker ikke vokal språk. Vi registrere dette som mestring i rubrikken tegn, men går ikke videre i treningen før hun har fått det bedre til. Vi sier «Ja, men prøv å *si* det samtidig» Prøv igjen: si *BALL*. Eleven gjør nå tegnet samtidig som hun sier ball. Vi viser at vi er kjempefornøyd, og først *nå* gir vi henne klossen (inngår i tegnøkonomi)

FIGUR: MESTRING AV TEGN OG TALE SAMTIDIG, DE FØRSTE 40 DAGENE AV TRENINGEN

som markerer mestring. Denne gangen registrerer vi ikke. Det er kun det første forsøket på mestring som skal registreres.

For å få en god registrering vil jeg vanligvis anbefale at 3x10 registreringer gjøres hver dag, til samme tidspunkt. Etter som læreren aldri har arbeidet i en tradisjon som har et naturlig forhold til systematisk registrering, ber jeg imidlertid kun om 10 registreringer hver dag. Å registrere én kort økt pr. dag er overkommelig for de fleste, så lenge viljen er til stede. Og det er den absolutt i dette tilfellet.

Særtreningen skal foregå i små økter, spredt over hele dagen. Særtreningen skal avsluttes mens det ennå er gøy, eller i hvert fall før den oppleves som åpenbart kjedelig. I tillegg til særtreningen skal hun eksponeres for naturlige situasjoner som innbyr til bruk av disse ordene. Hun skal oppfordres til å bruke dem både hjemme og på skolen, og få masse anerkjennelse både på forsøk på bruk og god utførelse av bruk.

Resultatene kommer ikke kjemperaskt, men det er det heller ingen grunn til å forvente. En signifikant fremgang er det like fullt. Det viktigste målet i denne omgangen er likevel ikke at hun skal bli flink til å snakke, men at hun skal like å prøve å snakke. Det lykkes vi i. Mens hun før ble sint og slo når den tidligere læreren prøvde å trene vokal-språk med henne, koser hun seg nå under treningen dersom det ikke blir for mye eller for vanskelig for henne. Ordene hun særtrener på bruker hun også i naturlige situasjoner, og er mektig stolt over det selv. Foreldre og lærere m.m. passer på å vise henne tydelig anerkjennelse. Ofte og oftere bruker hun også spontant andre ord enn de som det trenes på. De neste 12 månedene skjer det ingen tildeling av slag, og heller ikke utagering mot ting. Hun kan fortsatt bli meget sint, men sjeldnere enn før, og med betydelig mindre intensitet og kortere varighet.

«Hemmeligheten» bak de gode resultatene er først og fremst god kjemi mellom lærer og elev, dernest en metodikk som hele tiden sikrer eleven mestring. Dette innebærer blant annet at målene hele tiden må være nøkterne. De skal være så små at eleven hele tiden har reelle muligheter til å nå dem. Hver eneste treningsøkt skal innebære betydelig mer mestring enn motgang og frustrasjon. Lykkes vi ikke i det, er det vi som ikke er flinke nok til å formulere realistiske mål. Når jeg fremhever betydningen av små og realistiske mål, må imidlertid ikke dette drives ut i en ytterlighet som innebærer stagnasjon og kjedsommelighet. Det er ikke morsomt i lengden å kun mestre noe man har mestret lenge. Treningen og målene må hele tiden revideres og utvikles slik at både elev og lærer opplever fremgang over tid.